

Fem essäer om kommunikation och rätt

Per-Anders Forstorp

Manuskript 2009

Inledning

Kommunikation och rätt är ett ständigt aktuellt ämnesområde i såväl den vardagliga som den offentliga debatten och det är någonting som nästan alla har mycket bestämda synpunkter på. Det kan exempelvis gälla frågor om vad man får och inte får säga i vissa sammanhang, hur man får säga vissa saker och framförallt hur man inte får säga dessa, samt frågor om vem eller vilka som har rätt att uttrycka något överhuvudtaget. Det handlar om rätten att uttrycka sig och om normer för kommunikation men även om hur normer i allmänhet kommuniceras. Sådana frågor kan aktualiseras i nästan vilket vardagligt eller formellt samtal som helst (eller i vilken text eller diskurs som helst) och kan alltså ses som en integrerad aspekt av kommunikationen mellan människor. I olika skeden av ett samtals inre dynamik kan sådana frågor vid vissa tillfällen pocka på klargöranden, exempelvis när parterna i ett samtal upplever att de är oense om de grundläggande villkoren för sin interaktion. Eller när en tredje part träder in och försöker styra upp det som har blivit ett kommunikativt dödläge. Inte minst syns detta intresse inom populärkulturen med det massiva publikstöd som finns för nästan allting som har med kriminalitet och rätt att göra, vare sig det tar formen av litteratur, film och TV eller dataspel.

Kommunikation och rätt är även ett aktuellt ämne inom flera forskningsområden, inte minst inom det breda tvärvetenskapliga området som studerar kommunikation mellan människor (och ibland också mellan människor och maskiner) vare sig detta sker inom discipliner som lingvistik, litteraturvetenskap, medie- och kommunikationsvetenskap, pedagogik, retorik, sociologi, visuell kultur, etc. I växande utsträckning finns intresset för kommunikation och rätt också med inom juridik och rättsvetenskap även om vi i Norden inte har någon särskilt lång tradition av detta. Med tanke på hur många viktiga frågor i samhället som har med kommunikation och rätt att göra så borde detta fortsättningsvis bli en allt synligare del av den rättsvetenskapliga traditionen med avtryck både i grundutbildning och i forskning.

Essäerna i denna samling har sina utgångspunkter i flera olika projekt som jag varit involverad i under den senaste tioårsperioden. Flera av dessa texter är redan publicerade samtidigt som några andra legat nästan färdiga i sina datorfiler, kanske i väntan på just detta tillfälle då det tycks motiverat att samla dem i en gemensam publikation. Denna

samling kan ses som en intervention i ämnesområdet men den gör förstås inte anspråk på att vara heltäckande som en motsvarande handbok skulle vara. Ambitionen har heller inte varit att åstadkomma en regelrätt introduktion till ämnet och dess grundläggande frågeställningar. Ett av de projekt som utgör ett avstamp för dessa essäer är forskningsområdet rätt och litteratur ("law and literature") i vars inspirerande nordiska nätverk jag medverkat under några år. Nätverket har huvudsakligen befolkats av nordiska forskare inom litteraturvetenskap och rättsfilosofi. I viss utsträckning har även forskare inom juridik och rättsvetenskap medverkat. Min sätt att närma mig till området skiljer sig en del från vad som varit det huvudsakliga perspektivet inom rätt och litteratur och detta får implikationer för bägge begreppen, såväl rätt som litteratur. Utifrån en samhällsteoretisk utgångspunkt vill jag, för det första, se hur "rätt" kan uttryckas som ett intresse för social ordning, för hur denna sociala ordning kan upprätthållas, hur den manifesteras i olika sociala praktiker och hur den reproduceras kulturellt och socialt. Under min medverkan i nätverket har jag även, för det andra, känt en strävan bort från litteraturen, inte för att jag är ointresserad av detta eller ser det som irrelevant, utan för att så många frågor som ställs inom området snarare kunde ställas inom det område vi kunde kalla rätt och medier eller, vilket jag har valt, rätt och kommunikation. Som kommunikations- och medieforskare kändes detta inte som något problematiskt steg att ta. I samtliga dessa essäer försöker jag således gå bortom det rådande paradigmet inom "rätt och litteratur" för att lyfta fram ett bredare fält som intresserar sig för kommunikation och mediering av social ordning. För att något ytterligare precisera mina forskningsintressen inom detta område vill jag peka på följande tre aspekter. För det första, ett intresse för normativa praktiker och social ordning så som det äger rum inom flera olika samhällsliga områden, t ex inom religion, rätt, medier och populärkultur. Sådana praktiker kan studeras empiriskt (jfr. nedan) men förutsättningen för sådana studier kan även aktualiseras från teoretiska och metodologiska perspektiv. I min doktorsavhandling (1992) fokuserade jag exempelvis på villkoren för kommunikation i några religiösa gemenskaper i Sverige i slutet av 1980-talet. I andra projekt har jag fokuserat på villkoren för det offentliga samtalet och frågor som har med kommunikation och moral att göra. För det andra är jag intresserad av sådana praktiker för social ordning som äger rum både i formella och informella sammanhang. Alltså inte bara det som äger rum i institutionaliserade rättsliga kontexter utan även det som äger rum i icke-institutionaliserade sådana eller t o m i sådana kontexter som allmänt inte räknas som rättsliga. För det tredje vill jag närma mig ett studium av dessa frågor som

utgår ifrån kommunikation som en helt och hållet grundläggande aspekt av mänsklig interaktion och existens. Intresset för kommunikation i olika sammanhang står i en viss spänning till dominerande moral- och rättsfilosofiska synsätt och kan även teoretiseras på ett delvis nytt sätt. I synnerhet vill jag göra detta med utgångspunkt från den litauisk-franske filosofen Emmanuel Levinas för att därmed bidra till utvecklingen av nya perspektiv inom studiet av moral, rätt och kommunikation.

I denna samling förekommer essäer som bygger på konkreta data hämtade från aktuella politiska debatter eller debatter i medierna. Det finns också andra essäer som försöker ställa mer teoretiska frågor. Sammantaget leder detta inte just här och nu till presentationen av en egen elegant och koherent teori om hur allting som har med kommunikation och rätt att göra hänger ihop – kanske är jag rentav skeptisk mot möjligheten att åstadkomma en sådan syntes – utan dessa essäer kan mer ses som byggstenar och inspel till en fortsatt diskussion.

Den tänkta publiken för denna bok är människor som i sina studier, sin forskning eller i sin yrkesutövning kommer i kontakt med frågor om kommunikation och rätt och som vill ta del av några aktuella teoretiska och empiriska reflektioner. Essäerna presenterar inte forskningsresultat i den meningen att de leder till konkreta slutsatser och handfasta råd om hur man bör göra i vissa situationer, utan syftar snarare till att gå in i några olika debatter för att ställa frågor, presentera tolkningar och utveckla vilka problem som aktualiseras i dem. Värdet av ett sådant tillvägagångssätt blir troligen tydligast för den som vill bilda sig och fördjupa sin kunskap inom området.

Ingen av essäerna återges exakt så som de tidigare har varit publicerade eller presenterade utan justeringar har alltid skett för att få dem att passa in i den valda formen. Den första essän om det juridiska fältet har i en delvis annorlunda version tidigare varit publicerad i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2003. Den andra essän, ”How To Do Things With The Law”, är trots den engelska titeln skriven på svenska. Denna essä har tidigare presenterats vid det Nordiska nätverket för rätt och litteratur vid dess möte i Oñati, Spanien 2006. Den tredje essän, om de nya Moderaternas syn på rättvisa, är nyskriven för denna samling men har som sin förutsättning en bok om de nya Moderaternas ”extreme makeover” som jag är medförfattare till (Forstorp & Palmer 2006). Den fjärde essän presenterades första gången vid konferensen Kulturstudier i Sverige vid ACSIS i Norrköping 2005. I en annan version och på engelska kommer den med rubriken ”Words vs. words. States of

exception in popular legal culture” att föreligga i ett kommande nummer av tidskriften *The International Journal for Semiotics of Law* med temat ”Media of Law”. Den avslutande essän om Levinas har i en annan version varit publicerad i *JFT. Tidskrift för juridiska föreningen i Finland*, nr 6, s. 727-744, 2005.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning

1. Det juridiska fältet: Critical Legal Studies, Foucault och Bourdieu

2. How To Do Things With Law: Revisiting Austin's Theory of Performativity

3. Rättvisa ord (eller orättvisa)

4. När ord står mot ord: Om kommunikativa undantagstillstånd

5. Mot en asymmetrisk social aritmetik: Levinas och rättens utmaningar

Avslutning

Referenser